

ФІЛОСОФІЯ МОВИ ФРАНСУА ЛІОТАРА

Досліджено постмодерністську інтерпретацію філософії пізнього Вітгенштайна, здійснену Ф. Ліотаром, показано метафоричний характер цієї інтерпретації. Продемонстровано розбіжність контекстів філософії Ліотара та Вітгенштайна і неспівмірність їхніх концептів “нездоланного конфлікту” (*différand*) та “мовних ігор”.

Ключові слова: нездоланна незгода, конфлікт, філософія мови, мовні ігри, правило.

Загальною рисою французького постмодернізму є ігнорування аналітичної традиції філософії мови та, ширше, всієї філософії англо-саксонської інспірації. Ф. Ліотар є винятком з цього правила, його тексти рясніють іменами відомих логіків, лінгвістів, семантиків, прагматиків та філософів мови аналітичної інспірації. Найчастіше Ліотар згадує “пізнього” Вітгенштайна, зокрема, як джерело натхнення своєї теорії неусувної розбіжності (*différand*), викладеної ним у книзі з такою самою назвою. У цій статті ми спробуємо з’ясувати, що спільного між філософією Ф. Ліотара, відомого запровадженням концепту постмодерну¹, спробою стирання кордонів між наукою, філософією й літературою, протестами проти будь-якого порядку і консенсусу, проти всіх проявів “нормальності” в науці, житті й філософії та філософією Л. Вітгенштайна, відомого своєю увагою до проблематики дотримання правила, конвенційної природи людини, своїм наполяганням на відмінності науки й філософії та перетворенням буденного мовлення на критерій осмислення філософських висловів. У своїй книзі “Раціональність та цинізм” Ж. Буврес зазначає, що “аналітична філософія, яка впродовж тривалого часу зустрічалася з коаліцією запеклих ворогів, тепер має протистояти натовпові друзів і симпатиків, у певному сенсі, ще більш небезпечних” [2, р. 162]. Спосіб “ужитку” Ліотаром концептів і технік аналітичних філософів ми спробуємо дослідити на прикладі використання ним концепту “мовних ігор” Вітгенштайна, зосереджуючись на порівнянні контекстів виникнення цього поняття та його застосування французьким постмодерністом.

Основою філософії мови Ліотара є теорія неусувної розбіжності, або нездоланного конфлікту* (*différand*). На відміну від антропологів і герменевтів, для яких неможливість порозумітися зумовлена, зазвичай, зустріччю різних мов, культур, традицій, історичних епох тощо, Ліотар вважає, що продукування будь-якої фрази всередині однієї мовно-культурної спільноти вже є приводом для непорозуміння і навіть нездоланного конфлікту (*différand*), урегулювання якого потребує створення “спільної” мови, якої наразі ще не існує. “На відміну від суперечки, – пише Ліотар, – нездоланий конфлікт (*différand*) є таким конфліктом між двома сторонами, який не може бути справедливо розв’язаний через брак правила, що його можна було б застосувати до обох інтерпретацій” [1, р. 9]. З погляду юридичної практики чи навіть зіткнення уявлень і “мовних ігор” різних культур, таку ситуацію цілком можна собі уявити. Проте чому вона має виникати всередині однієї спільноти комунікації щоразу, коли продукується якась фраза?

В основі цієї концепції перебуває ідея множинності та неусувної гетерогенності “мовних ігор”, якою Ліотар, за його твердженням, завдячує Вітгенштайну. З одного боку, існує множина фразових режимів: розмірковувати, пізнавати, описувати, розповідати, запитувати, наказувати тощо, і “дві фрази гетерогенних режимів є неперекладними одна одною”. З другого боку, існує множинність дискурсивних жанрів, які організують зчеплення гетерогенних фраз відповідно до різних цілей: знати, навчати, бути справедливим, виправдовувати, спокушати, оцінювати, контролювати тощо [1, р. 10]. Нездоланий конфлікт виникає щоразу, коли постає питання зчеплення однієї фрази з іншою: оскільки мовних ігор багато, будь-яка вимовлена фраза може бути продовжена згідно з вимогами різних фразових режимів, і тієї миті, коли наступна фраза вимовляється, вона реалізує лише одну можливість за рахунок усіх інших і, таким чином, завдає їм шкоди та вчиняє несправедливість. “Якась фраза «приходить», – пише Ліотар. – Як її продовжити? Один дискурсивний жанр пропонує, відповідно до свого правила, якусь сукупність можливих фраз, кожна з яких залежить від якогось фразового режиму. Інший дискурсивний жанр пропонує іншу сукупність можливих фраз. Між цими сукупностями існує конфлікт, оскільки вони є гетерогенними. ... За відсутності фразового або дискурсивного режиму, який мав би універсальний авторитет, чи не є неминучим, що будь-яке зчеплення, яким би воно не було, завдає шкоди жанрам та режимам, можливі фрази яких залишилися неактуалізованими?” [1, р. 10]. Обираючи ту, а не іншу фразу, ми, таким чином, вчиняємо насильство, ми завжди маємо вибір між анархією та деспотизмом і здебільшого обираємо деспотизм. Відтак мовлення є справою політичною, а філософія мови є філософією політики.

¹ У “Ситуації постмодерну” Ліотар називає постмодерною добу, що визначається втратою довіри до метаоповідей та “великих теорій” [1, р. 7-8]
* Коли йдеться про філософію політики Ліотара та його теорію комунікації, я перекладаю неологізм *différand* як “нездоланий конфлікт”, що зберігає значення “неусувної розбіжності”, проте є точнішим та адекватнішим у зазначених контекстах.

Мета останньої є такою: “довівши, що зчеплення однієї фрази з іншою є проблематичним і що ця проблема є політичною, побудувати філософську політику на відміну від політики «інтелектуалів» та політиків. Засвідчити нездоланий конфлікт”¹. Якщо політика «інтелектуалів» (і політиків) зосереджена на звичайних дискурсах та мовних обмінах, то політика філософів спеціалізується на «почесному» ідіоматичному врегулюванні міжфразових конфліктів² [1, р. 11]. У ситуації неможливості ігнорування зазначених конфліктів та усвідомлення відсутності судді, тобто універсальної мови, в якій конфлікт міг би бути залагоджений, проблема полягає у тому, щоб “знайти, якщо не те, що може легітимувати судження («добре» зчеплення), то хоча б спосіб врятувати честь думки” [1, р. 10].

Відсутність універсальної мови та універсального правила, за допомогою яких можна було б розв'язати проблеми, що виникають між різними мовами та дискурсами, так само, як і запровадження концепту множинних “мовних ігор”, справді, є важливими ідеями “пізнього” Вітгенштайна. Проте відмова від ідеї правила всіх правил, мови всіх мов, підрахунку всіх підрахунків не повинна створювати жодних нових труднощів або проблем (на кшталт виявлення конфлікту там, де нікому б не спало на думку його шукати), – ця тема є однією з центральних для філософських розмірковувань Вітгенштайна. Натомість Ліотар стурбований відмовою від метамов, метаоповідей, метапрагматик, що унеможлиблює звернення до цих інстанцій для формулювання, обговорення і розв'язання можливих конфліктів між звичайними дискурсами та наративами. Апелюючи до ідей Вітгенштайна, він залишається абсолютно чужим духові його філософії та опиняється перед альтернативою: або метамова, або повна несумісність та конфліктність мовних практик.

Незважаючи на постійні посилання на Вітгенштайна, Ліотар все-таки нехтує деякими важливими речами, на яких систематично наполягав автор “Філософських досліджень”. Передусім, Ліотар жодним чином не довів, що звичайне зчеплення фраз є проблематичним. Воно може бути таким лише за умови припущення, що продукування будь-якої фрази передбачає виправдання, обґрунтування, чому обрана ця, а не інша фраза, тоді як відсутність такого обґрунтування спричиняє конфлікт. Проте відсутність виправдання не є свідченням нелегітимності, “використовувати слово без виправдання не означає, – зауважує Вітгенштайн, – використовувати його хибно” [3, s. 406]. Ліотар помічає лише дві можливості: або співмірність (чи сумісність) фраз та дискурсів, гарантована можливістю їх редукції до якогось вищого фразового або дискурсивного режиму, до якоїсь ідеальної мови; або їх повна несумісність і конфлікт, бо кожна фразова послідовність наражається на запитання без відповіді: “Чому ці фрази зчеплені у *такий спосіб*?” Якщо немає вищої інстанції, здатної довести, що це окреме зчеплення є “добрим”, то право фрази, яка “приходить”, є ніщо інше, як насильством щодо інших, неактуалізованих фраз, а мовлення стає “війною” проти самої мови. Таке розмірковування є вдалою ілюстрацією того “мистецтва забування поміркованих позицій”. Можливість будь-яким чином продовжити будь-яку фразу в будь-якому лінгвістичному (а також позалінгвістичному) контексті є утопічною вимогою, яка несумісна зі звичайним спілкуванням і порозумінням. “Ліотар сконструював, – зазначає Ж. Буврес, – повністю абстрактну філософську теорію, яка є точним прототипом того, що Вітгенштайн називав «міфологією», в якій простий факт того, що поставлене запитання вимагає відповіді (що, зрозуміло, звучує коло фраз, які могли б за ним «слідувати») вже ставить проблему «філософської політики»” [2, р. 150].

Дотримання правила, яке визначає мовні ігри Вітгенштайна та перетворює їх на частини форм життя³, не передбачає жодного насильства ні щодо фраз, ні щодо мовця, воно ґрунтується на бажанні дієвця засвоїти певну форму діяльності та діяти добре. “Це цікавий факт, – пише Вітгенштайн, – що люди встановлюють правила для задоволення й потім поводяться згідно з ними” [3, s. 429]. Для Ліотара правила існують не для того, щоб їх дотримуватися, а для того, щоб їх спростовувати та змінювати, так само як консенсус існує лише для того, щоб бути поставленим під сумнів. Філософ, вважає він, перебуває у ситуації постмодерного письменника: “текст, який він пише, в принципі не керується встановленими правилами, його не можна оцінювати, застосовуючи до нього існуючі категорії. Ці правила та категорії є тим, що шукає текст. Письменник та філософ працюють, таким чином, без правил, щоб встановити правила того, що *буде зроблено*” [4, р. 366-367]. Якщо філософський дискурс є дискурсом без правил, якщо його правило “є відкриття власного правила, яке може бути зроблене лише в кінці, якщо кінець існує” [5, р. 95], то який інтерес шукати це правило? Щоб переконатися, що воно не може бути зреалізоване? Правило, якого дотримуються лише одного разу, не є правилом, зауважував Вітгенштайн, тому нема жодного сенсу в тому, щоб його відкривати та встановлювати.

Філософія мови Ліотара повністю ігнорує основоположний для Вітгенштайна факт, що саме існування мови ґрунтується на згоді та узгодженості не лише у визначеннях, а й у судженнях та, головню, у діях: “Феномен мовлення ґрунтується на регулярності, на

¹ “Засвідчити нездоланий конфлікт” у цьому контексті означає визнати, що *лоза* діалогом зіштовхуються несумісні й неспівмірні позиції та вигоди.

² Важко заперечувати існування нестандартних ситуацій, що вимагають нестандартних, “ідіоматичних”, рішень, проте це не означає, що *всі* ситуації є нестандартними і вимагають втручання “філософської політики”, яка одна здатна запропонувати “небувале” розв'язання; зазвичай такі ситуації є життєвими і потребують конкретних практичних розв'язань, а не теоретизацій, що керуються логікою новизни і шукають “немислимого” та “небувало”.

³ Ці правила не є лінгвістичними, вони є визначеннями певної форми життя і завжди вже присутні у мовних іграх.

узгодженості в дії. ... Дуже важливим є те, що всі ми, або переважна більшість, згодні у певних речах. Я можу, наприклад, бути цілком впевненим у тому, що колір цього об'єкта буде названий «зеленим» переважною більшістю людей, які його бачать» [3, s. 342]. Існують, безумовно, випадки, коли люди бачать або описують речі не так, як більшість, проте це не означає, що «неусувна розбіжність» Ліотара є правилом, а не винятком. До того ж, незгода або конфлікт у мовленні можливі лише за умови, що вже є якась мовлення, якась нормальна узгоджена комунікація, на тлі якої ці «неусувні розбіжності» можуть постати. Таким чином, теорія нездоланного конфлікту Ліотара, попри посилення її автора на ідеї «пізнього» Вітгенштайна, має з ним помітні розбіжності: по-перше, відсутність обґрунтування вибору (слова або фрази) не означає хибності вибору; по-друге, зчеплення фраз за правилами певної форми життя є не насильством, а основою порозуміння; по-третє, згода, на якій ґрунтуються мовні ігри, є тлом, на якому тільки й може проступити якась незгода, що в принципі не може бути універсальною.

Отже, згідно з концепцією Ліотара, гетерогенність фразових та дискурсивних режимів провокує конфліктну ситуацію щоразу, коли відбувається якийсь мовний акт. Філософська традиція визнає проблему, пов'язану з гетерогенністю мовних жанрів, щонайменше в одному випадку, а саме, коли йдеться про несумісність когнітивного та оцінкового (прескриптивного) дискурсів. Проте Ліотар не обмежується визнанням цього окремого випадку й універсалізує проблему: «Неспівмірністю в сенсі гетерогенності фразових режимів та неможливості підпорядкування їх єдиному закономірному значенню також зв'язок когнітивних (чи прескриптивних) фраз з перформативами, запитаннями, деклараціями тощо. Кожному з цих режимів відповідає якийсь спосіб презентації універсуму, неперакладний іншим» [5, p. 187].

Ліотар чітко відмежовує когнітивний жанр (жанр «вульгарної науки») від «постмодерних» філософії та літератури. Науковий жанр, або дискусійний вжиток¹ мови, підпорядкований меті переконання співрозмовника у своїй правдивості, він є референтним, звертається до аргументів і передбачає цілком визначеного партнера дискусії, в якій співрозмовники «я» і «ти» можуть мінятися місцями. Проте крім «дискусійного» вжитку мови, є також «письмовий» і «рефлексивний» вжитки (де мову використовують для розмірковування) [6, p. 23], які не можуть розглядатися у комунікативному контексті, до якого їх зводить, на думку Ліотара, американський прагматизм. Мовні жанри – це різні мовні практики, які визначаються різними цілями (*enjeux*) (наприклад, переконати у своїй правоті або справити враження), з яких випливають різні процедури (аргументація або риторика) та яким відповідають різні прагматичні ситуації (присутність співрозмовників, принципова відсутність співрозмовника тощо). Мовна діяльність того, хто діє когнітивно, несумісна з діяльністю того, хто діє етично, естетично чи риторично: «процедура, якою я намагаюся «переконати» мого співрозмовника у тому, що щось є красивим, не може бути переведена у процедуру, якою він намагається переконати мене, що це саме «щось» є істинним» [6, p. 18]. Ліотар порівнює дискурсивні жанри з «іграми» Вітгенштайна: як неможливо одночасно грати у шахи та теніс, так і неможливо одночасно оцінювати твір мистецтва і переконувати когось в істинності цього судження, бо це різні мовні ігри. Мовні ігри є неперекладними, не в лінгвістичному, а в метафізичному сенсі вони апелюють до різних уявлень про раціональність, яка може бути раціональністю теоретичного судження, раціональністю етичною, естетичною, поетичною, тощо. Розум, стверджує Ліотар, є множинним [6, p. 17], тому бажання підкорити всі вжитки одному-єдиному теоретичному розумові є наївною утопією. Науку та письмо розділяє неусувна розбіжність, *différand*, і Ліотар намагається довести це, посилаючись на відмінність прагматичних ситуацій дискусії та письма: якщо дискусія вимагає співрозмовників і має на меті зблизити їхні позиції, то письмо (літературний чи філософський текст) вимагає читання, яке є *слуханням*, прислуховуванням, коментарем, і «від слухання письма або рефлексії очікують радше розходження, ніж консенсусу. Літературний текст допускає, ба, навіть вимагає бути вислуханим у різні способи. ... Він очікує того, що Гаролд Блум називав *misreading*, слухання, яке розходиться з традиційним» [6, p. 24]. Умовою *misreading* є принципова невизначеність того, кому призначений текст: «У витворі письма і думки присутня прагматична невизначеність, невизначеність призначення. Письменник і мислитель не знає, кому адресується те, що він пише чи думає», і він «перетворюється на заручника цього іншого, який не є його співрозмовником» [6, pp. 25-26]. Цей інший є незнайомцем, нечуваним, неназваним (*innomable*), він не може бути емпіричною істотою, він трансцендує будь-яке «реальне» призначення. Мислити чи писати, в цьому контексті, це «вчити гру іншого, що означає намагатися поєднувати слова і фрази так, як це зробив би «мовчазний» співрозмовник. Це і називається писати, і я сказав би те саме про «думати». Якщо щось нове постає як подія у витворі думки чи письма, то тільки за умови цього прагматичного безпорядку» [6, p. 29].

Той, хто вимагає дискусії, і той, хто хоче писати, грають у різні ігри, зазначає Ліотар, і тут з ним можна погодитися. Проте важко прийняти його переконаність у несумісності абсолютного всіх мовних жанрів, а також у схожості «жанрів» Ліотара на «мовні ігри» Вітгенштайна. Якщо ігри (зокрема, мовні) ідентифікуються своїми правилами, що не виводяться із зовнішніх іграм цілей, то жанри дискурсу Ліотара (передусім, письмо і мислення)

¹ Використання Ліотаром слова «вжиток» не передбачає жодного антропологізму – суб'єктом вжитку в нього є не мовець, а «мовний жанр», про що йтиметься далі.

“ідентифікуються” тільки одним – своєю невизначеністю (“прагматичний безлад є їхньою умовою”), за чим проступає їхня “конститутивна” мета – відкриття нового, нової гри “невідомого партнера”, що її можливо навчитися лише імітацією його гри “зчеплення слів”, незрозумілої для самого письменника (мислителя). Наполягання Ліотара на несумісності “дискусійного” та “рефлексивного” мовних жанрів має на меті легітимувати певне уявлення про філософію як пророкування, віщування нових форм життя, яке не може піддаватися критиці, а вимагає “*take it or live it*”: “Ми щиро вважаємо, що справжні питання не піддаються аргументації, лише письмо здатне їх прийняти” [6, р. 14]. Зближення Ліотаром філософії та літератури (як жанрів постмодерного дискурсу) ґрунтується на вимозі новизни та протистоїть вимозі ясності, якою, на думку аналітичних філософів, характеризується “етика думки”.

У “Ситуації постмодерну” Ліотар наводить ще один приклад жанрового конфлікту між науковим і нарративним дискурсом, що його він вважає так само неусувним, як конфлікт етичного та когнітивного дискурсів. Наука зводить нарративне знання, що міститься у традиційних історіях, до рівня дикості й примітивності, не вартих уваги та інтересу: “Наукове знання запитує про валідність нарративних висловлювань і констатує, що вони ніколи не піддаються аргументації та доведенню. Воно класифікує їх як іншу ментальність: недорозвинену, відчужену, що складається з опіній, звичаїв, забобонів, ідеологій, тощо” [1, р. 48]. Наукова культура справді нав’язує свій спосіб легітимації нарративній культурі, оскільки “раціональні історії”, які вона сама розповідає, змагаються з тими “нарративними історіями”, що їх передає народне знання. Наративна народна прагматика, зазначає Ліотар, не переймається питанням легітимації, тоді як (традиційне, модерне) наукове знання без нього неможливе¹. Проте якщо це справді так, то йдеться, вочевидь, про різні способи *легітимації* всередині одного когнітивного жанру, а не про два неспівмірні типи дискурсу. У разі нарративного знання (розповідь, що передається традицією) та наукового знання нема “нездоланного конфлікту” (*différand*), обидва належать одній категорії знання (у широкому сенсі слова) та одному пізнавальному мовному жанру. “Стверджувати, – зазначає Ж. Буврес, – що один і той самий тип конфлікту виникає з необхідністю між будь-якими дискурсивними жанрами та, зрештою, між будь-якими фразами, означає практикувати думку, одержиму трьома типово філософськими забобонами, а саме: загальності, радикальності та легітимності” [2, р. 155]. Несумісність когнітивного та прескриптивного жанрів [5, р. 29] Ліотар проєктує на всі дискурсивні жанри, щоб довести, що в умовах відсутності “гомогенної мови”, яка нейтралізувала б будь-яку незгоду, залишається лише нерозв’язний конфлікт на ґрунті повної несумісності й неспівмірності. Проте якщо різні фразові та дискурсивні режими насправді є абсолютно неспівмірними, то між ними нема нічого спільного, а також не існує жодних зв’язків: щоб мати конфлікт, треба, щонайменше, мати якісь зв’язки, “умову” конфлікту.

“Неусувна розбіжність, – пише Ліотар, – є нестабільним станом мовлення та миттю, коли щось, що має бути висловлене, ще таким не є” [5, 29]. Коли щось, що має бути сказане, ще не сказане, виникає можливість створити ідіому, якийсь новий спосіб “зчеплення фраз”. Проте якщо будь-яке зчеплення фраз є проблематичним і ця проблематичність належить порядку нездоланного конфлікту (*différand*), то незрозуміло, в якій спосіб нове мовлення могло б щось урегулювати. Стани нестабільності, безумовно, притаманні мовленню та сприяють народженню нових форм вираження, проте Ліотар вважає їх якраз нормальними станами, коли говорять лише для того, щоб сказати, що ще не можна сказати те, що хотіли б сказати. Отже, будь-який акт мовлення є актом війни проти мови, звичні засоби вираження нікуди не годяться, вони мають бути відкинуті в ім’я якогось іншого мовлення, яке ще потрібно створити. Філософія мови Ліотара перетворюється на “прагматику мовних часток”, яка, з одного боку, відмовляється від будь-яких референцій, традиційних для універсалістських доктрин (трансцендентальний суб’єкт, ідеальна спільнота тощо), а з другого – від ідеї будь-якого (зокрема, емпіричного) мовця. Спадок Вітгенштайна та Канта, вважає Ліотар, має бути очищений від поступок антропоцентризму: “поняття «вжитку» ... імплікує трансцендентальний антропологізм у Канта, емпіричний у Вітгенштайна” [5, р. 12]. Для постмодерного мислителя мова не може розглядатися як інструмент, який *хтось* використовує з певною метою, теза про “мовну автономію” означає її повну незалежність від користувача та засвідчує її перетворення на єдину реальність, яку варто враховувати. Ліотар наполягає на антигуманістичному характері постмодерної філософії і намагається описувати мовну діяльність без використання концептів, які відсилали б до самих дієвців, їхніх намірів та інтересів, що залишаються “людськими, надто людськими”. Для нього нема, власне, мовної *діяльності*, бо немає *суб’єкта* цієї діяльності: мовець, якого зазвичай вважають суб’єктом мовлення, є лише ілюзією, продуктивною міжфразовими взаємодіями та конфліктами. Цілі, якими Ліотар ідентифікує дискурсивні режими, також не містять у собі нічого людського: “Разом з фразами приходять цілі. ... Це не ми їх намічуємо. Наші «наміри» є напруженнями, викликаними тиском жанрів на адресантів та адресатів фраз, на їхній сенс та референтів. Ми вважаємо, що переконаємо, спокушаємо, змушуємо вірити, порушувати запитання, тоді як насправді це жанри дискурсу – діалектичний, дидактичний, еротичний, «іронічний», риторичний, нав’язують нашим фразам і «нам самим» свій спосіб зчеплення” [5, с. 197]. Так само, як нема мовців, нема і дискурсів, визначених їхніми інтенціями, а є лише “мовні частки”, які борються між собою за право реалізуватися, за

¹ Згідно з традиційним визначенням, знання є істинним *виправданим* віруванням.

“право бути”. У цьому сенсі немає також і “мовних ігор”, бо немає нікого, хто “грав би з мовою”: “З мовою не грають. ... Отже, немає мовних ігор. Є цілі, пов’язані з дискурсивними жанрами” [5, р. 199]. Ці цілі, як ми вже зазначали, не стосуються гравців, яких не існує так само, як ігор, у які вони вважають, що грають; існують лише жанри дискурсів, що воюють між собою за право продовжити фразу.

Недоліком концепції “мовних ігор” Вітгенштайна, на думку Ліотара, є залежність від ідей цілепокладання та успіху, що визначають міжфразові зчеплення. Після відмови визнати якийсь антропологічний “осад” у “цілях” дискурсивних жанрів, Ліотар виключає можливість повернення до “мовних ігор” Вітгенштайна без попереднього очищення їх від слідів антропоморфізму. Він продовжує використовувати поняття “мовних ігор”, проте змінює його сенс, ототожнюючи його з множинністю форм висловлювань, атомарних, дисперсних та конфліктних. Така ревізія призводить до втрати конститутивного аспекту цього поняття, коли “факт мовлення є частиною якоїсь діяльності або форми життя” [2, р. 157]. Мовлення у Вітгенштайна визначене не лише ідеями цілепокладання чи успіху, як вважає Ліотар, а, передусім, його зв’язками з відповідними не-лінгвістичними типами діяльності. Принагідно зазначимо суперечливість позиції Ліотара: якщо немає ні мовлення (є лише “ілюзія висловлювання”), ні мовця як суб’єкта мовлення; якщо лінгвістична практика – це лише потік мовних подій згідно з правилами, яких *ніхто* не дотримується, то навіщо ставити перед філософією завдання “врятувати честь думки”, врегулювати те, що не може бути врегульоване, і *хто*, за відсутності мовця, має це робити? До того ж, як можна використовувати типowo “антропоморфні” та “гуманістичні” поняття, такі, як “заподіяння шкоди”, “несправедливість”, “почесне врегулювання” тощо для опису цієї практики? “Проголошення антигуманізму філософами постмодерну чудово співіснує з якимось нав’язливим моралізмом, який у Ліотара перетворює будь-яке банальне дискурсивне зчеплення на справжню правову та моральну проблему” [2, р. 150].

Отже, після постмодерної корекції Ліотаром поняття “мовних ігор” від філософії Вітгенштайна залишається сама лише термінологія, при цьому повністю ігноруються ті проблеми, що їх Вітгенштайнова теорія мовних ігор була покликана розв’язати. У посиланнях Ліотара на Вітгенштайна немає навіть згадки про те, що дослідники творчості австрійського мислителя вважають його внеском у філософію: ні критики поняття приватної мови, ні розмірковувань, присвячених проблемі правила, ні оприявлення соціального аспекту феномена значення, ні вкорінення конвенції у практичній згоді (а не в рефлексивному судженні), ні розуміння вжитку та практики як остаточної (і достатньої) відповіді на філософські проблеми “підстави” та легітимації. Декларуючи, що “час філософії” починається лише після кінця метаоповідей примирення та згоди, з моменту інвестування культури та мовлення узагальненою розбіжністю та конфліктом (*différand*), Ліотар пропонує філософії займатися тим, що вона ніколи не вважала своїм предметом, а саме, атомізацією, дезінтеграцією, культурним та лінгвістичним хаосом; філософія, яка завжди намагається зрозуміти, знайти сенс, відтепер повинна констатувати неможливість це зробити та назавжди позбутися своїх претензій на раціональність.

На завершення підкреслимо, що посилання Ліотара на Вітгенштайна як на натхненника постмодерну ґрунтується на непорозумінні: здійснене Ліотаром “очищення” концепту “мовних ігор” від антропоморфізму, від користувача та зв’язків із позалінгвістичною реальністю повністю позбавляє цей концепт сенсу, в якому його використовував Вітгенштайн. Мовні ігри Вітгенштайна справді є множинними, проте вони не є антагоністичними та несумісними, вони визначені правилами, невіддільними від форм життя, тоді як у Ліотара “фразові режими”, що фактично ототожнюються з мовними іграми, визначені “цілями”, які не містять у собі нічого людського і “нема, власне, мовних ігор”, а є атомарні лінгвістичні практики. “Мовні ігри” Ліотара є абсолютно довільними і стверджують повну автономію дискурсу, тоді як у Вітгенштайна мовні ігри визначені людським розумом, присутнім у формах життя. Жанровий конфлікт, який справді існує між оцінковим та когнітивним видами дискурсів, Ліотар проектує на зв’язки всіх без винятку дискурсів, а також на будь-який акт мовлення загалом – мовлення, таким чином, перетворюється на конфлікт, на акт незгоди, тоді як для Вітгенштайна фундаментальним фактом є згода, що практично реалізується у мовленні, а незгода може постати лише на тлі основоположної згоди. Тому вжиток Ліотаром концепції мовних ігор є метафоричним, довільним та повністю ігнорує дух і контекст філософії Вітгенштайна.

Література

1. Lyotard J. F. La condition postmoderne [Текст] / J. F. Lyotard. — Paris : Minuit, 1979. — 109 p.
2. Bouveresse J. Rationalité et cynisme [Текст] / J. Bouveresse. — Paris : Minuit, 1984. — 226 p.
3. Wittgenstein L. Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik [Текст] / L. Wittgenstein. — Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, 1974. — 445 s.
4. Lyotard J. F. Réponse à la question: qu'est-ce que le postmoderne? [Текст] / J. F. Lyotard // Critique. — 1982. — № 419. — P. 357–367.
5. Lyotard J. F. Le différend [Текст] / J. F. Lyotard. — Paris : Minuit, 1983. — 282 p.
6. Lyotard J. F. Aller et retour [Текст] / J. F. Lyotard // La pensée américaine contemporaine / Tr. fr. A. Lyotard-May. — Paris : Presses universitaires de France, 1991. — P. 5–30.

The article deals with postmodern interpretation of the later Wittgenstein's philosophy prepared by F. Lyotard. The metaphorical nature of this interpretation is shown. The divergence between contexts of Lyotard's and Wittgenstein's philosophies and the incomparability of theirs concepts of “insurmountable disagreement” (différand) and “language-games” are demonstrated.

Key words: *insurmountable disagreement, conflict, philosophy of language, language-games, rule.*